

A MAGYARORSZÁGI FRANCIA TELEPEK

A magyarság kapcsolatai a franciákkal az első Árpád-házi királyok korába nyúlnak vissza. Szent István király és utódai mindig szívesen látták hazánkban idegenek letelepedését és ezt mindenképen előmozdították. A letelepedett idegenek között a németek voltak túlnyomó többségben, újabb kutatások azonban kétségtelenné teszik, hogy a német mellett a francia elem bevándorlása is jelentős szerepet játszott a magyarság életében. Ez különösen azóta köztudomású, amióta — AUNER Mihály kutatásai alapján — ismerjük az Árpád-kori okleveleinkben előforduló *Latinus* és *Olasz* szavak valódi értelmét. *Latini* a középkorban elsősorban a nyugati egyházközösségbe tartozókat jelentette a *Graeci*-vel szemben, akik a keleti egyház hívei. De volt a szónak egy másik ethnográfiai jelentése is: jelentette mindazokat a népeket, amelyek az u. n. neo-latin nyelvet beszélték (olasz, francia, spanyol) szemben a germánokkal (*Theutonici*). *Olasz* szavunk sem jelentett még az Árpád-házi királyok korában föltétlenül olasz nemzetiségűt, mert azt általában talján-olasznak (latinul *Lombardus*nak) nevezték, hanem u. n. vallon-olasz nemzetiségűt, azaz belgát és franciát. Ez okleveleinkből is kitűnik. Hazánkban *Latinus*okat a „villa *Latina*“ vagy „*Olaszi*, *Olasz*“ helyeken találunk. E helységek német neve rendszeren *Walendorf*. Kétségtelen tehát, hogy e helyégeket vallonok alapították és nem olaszok.

Történelmünk egész folyamán kimutatható franciáknak hazánkban való letelepedése. Nagyobb tömegben azonban két ízben vándoroltak be: a XI—XIII. századokban és a XVIII. században. Mindkét esetben egész telepeket, községeket alkottak és hatásuk kimutatható gazdasági, művészeti és nyelvtörténeti szempontból egyaránt.

A középkorban — amint KARÁCSONYI János és PAIS Dezső kutatásai nyomán ismeretes — különösen Felső-Magyarországon (Eger környékén, a Szepességben és a Hegyalján) és Erdélyben (Kolozsvár, Szatmár, Gyán, Várad-Olaszi) találunk vallon telepeket. A legrégebb ezek között az Eger-vidéki, amely már a XI. században, valószínűleg 1046-ban keletkezett. Nyelvészeink (BÁRCZI G., MELICH J. és mások) kimutatták, vagy legalább is valószínűvé tették sok helységnevünk vallon-francia eredetét, amit csak úgy magyarázhatunk, hogy e helységeket franciák alapították (Tálya, Felistál, Alistál, Staul, Szatmár, Forgolány, Kolozsvár, Gyán, Gelyénes, Hermánszeg, Angyalos).

A Dunántúlon elsősorban Esztergom városát kell említeni, ahol nagy számban éltek franciák. A városi tanács tagjai között még a XIV. században is találunk franciákat. Esztergom egyébként fontos kereskedelmi útvonalak mentén fekszik és ez a szerencsés körülmény a kereskedelmi élet egyik központjává tette a várost az Árpádok korában. Itt találkoztak az idegen kereskedők és cserélték ki áruikat, sokan közülök végleg le is telepedtek a városban. De a Dunántúl egyéb helyein is találjuk nyomát franciák letelepedésének: Pécs városának egy polgára Johannes *Gallicus* néven szerepel, a szerémszégi Nagycsallós község latin neve *Francavilla*, villa advenarum *Francorum*, ámde Gallus, Gallicus, Francus franciát jelentenek. Esztergom franciáit Rogerius *Francigenae*-nek nevezi.

A francia telepek keletkezésében nagy részük lehetett püspökeinknek és főpapjainknak, akik között sokan francia származásúak voltak és így szívesen vették honfitársaknak letelepedését székhelyeiken (Leodvin Nagycsallósra, Bonipert Pécsre, Róbert Esztergomban), de különösen áll ez a francia eredetű szerzetesrendekről, elsősorban a ciszterci rendről. Az egresi, zirci, pilisi, szentgotthárdi cisztercita kolostorok első szerzetesei franciák voltak, úgyszintén a garábi premontrai kolostor szerzetesei. E kolostorok a XII. század második felében keletkeztek a francia-barát III. Béla király idejében. De már 1091-ben alapított Szent László király egy kolostort, a somogy-

várit, amelynek szerzetesei 1204-ig szintén csak franciák lehettek.

A magyarság sokat köszönhet ezeknek a francia szerzeteseknek, akik jótékony hatással voltak nemcsak vallásos életének kifejlődésére, hanem főleg gazdasági életének felvirágzására (földművelés, konyha- és virágkertészet). Meg kell emlékeznünk még az egyházi építőművészetre gyakorolt hatásokról is: a ciszterciták honosították meg hazánkban az egyházi építészet terén a csúcsíves stílust. Az idegen szerzetesrendek rendszeresen saját hazájukból hoztak magukkal építészeket, hogy kolostoraikat és templomaikat fölépíttessék.

A középkori francia letelepedés hatása kimutatható nyelvtörténeti téren is. Nemcsak a helyesírásban mutatkozik ez a hatás („cs“ hangnak előbb s, majd *ch*-val való jelölése, „ny“ hangnak *nh*-val, „sz“ hangnak *e* és *i* előtt *sc*-vel való jelölése), hanem jövevényszavaink nagy része is — amint BÁRCZY Géza kimutatta — vallon-francia eredetű, átvételük ideje a XIII. század első fele.

A középkori francia telepések idők folyamán beolvadtak a németiségbe, ritkábban a magyarságba. Letelepedésük idején a *Flandrenses* és *Saxones* nevek külön-külön jelölték a flamandokat (vallonokat) és a szászokat (germánokat). Később azonban a két nép egybeolvadt és a *Saxones* név lett az általános Északmagyarországon és Erdélyben egyaránt: a népesebb szász faj magába olvasztotta a vallon fajt. Figyelemre-méltó azonban az a körülmény, hogy az egri vallonok még a XVI. században is (1536) franciául beszéltek. Ezt jegyzi fel róluk Oláh Miklós nagy munkájában. Ez a körülmény bizonyosságot tesz a magyarok türelmességéről az idegen nemzetekkel szemben. Maguk a királyok voltak azok, akik azt kívánták a telepesektől, hogy anyanyelvüket ne felejtsék el... Nagyvárad vallonjai is franciául beszéltek még a XIV. században; ezt az a tény teszi valószínűvé, hogy 1330-ban még francia papjuk van (Jean sacerdos de Olazi).

*

A XVIII. századi francia telepekre vonatkozólag BARÓTI Lajos, BODOR Antal, BÖHM Lénárt, HECHT Lajos, SZENTKLÁRAY Jenő, SCHILLING Rogér és mások alapvető

kutatásai az irányadók. A török uralom alól felszabadult Délvidéken, a Bánátban és a Bácskában a törökök kiűzése után siralmas állapotok uralkodtak: a hajdan sűrűn lakott terület csaknem teljesen lakatlan volt, a földek műveletlenek, a vidéken elszaporodtak a vadak, a törökök mindent elpusztítottak. A lotharingiai származású Mercy Claudius Florimundusra várt a nagy feladat, új életre keltetni a Délvidéket. Mindenekelőtt összeíratta a népet, azután, hogy újra benépesítse e nagy területet, új községeket alapított és ide Németországból, Olaszországból, sőt még Spanyolországból is hívott telepeseket.

A rendszeres telepítés azonban csak Mária Terézia alatt, a 7 éves háború befejezése után (1763) kezdődött. A bevándorlók nagyrésze német volt, de jöttek nagy számban franciák is. Az újonnan alapított községek közül háromnak a neve is francia: *Saint-Hubert*, *Charleville* és *Seultour*. Ezeknek lakossága kevés kivétellel teljesen francia. Voltak azonban franciák egyéb községekben is: Trübswetter, Gottlob, Ostern, Mercydorf, Fehértemplom stb.

Az idegenek bevándorlása az 1770–1771. években érte el tetőpontját, a franciák zöme is ekkor jött; vannak azonban adataink arról, hogy már jóval régebben is voltak a Bánátban franciák, így pl. tudunk egy *Noël* Miklós-ról, aki 1724-ben postamester volt Lugoson.

Ami a bevándorlók nemzetiségét illeti, a hivatalos iratok sokszor megtéveszthetik az embert: sokszor írnak „lotharingiai németekről“, de ha megnézzük, hogy kik voltak ezek, hogyan hívták őket, úgy azt látjuk, hogy a nevük tiszta francia (*Moutard*, *Duc*, *Boivinai*, *Pitance*). Minthogy a bevándorlók nagyrésze, akikkel együtt jöttek, lotharingiai német volt, őket is azoknak nevezik a hivatalos iratok.

A francia kormány mindenképen igyekezett gátat vetni a kivándorlásnak, de ez nem sikerült. Hiába világosította föl az elzász-lotharingiaiakat a hosszú út fáradalmairól, a magyarországi súlyos viszonyokról, hiába fenyegetődött, az elégedetlen lotharingiaiak tömegesen hagyták el hazájukat és kerestek új hazát Magyarországon. A már előbb Magyarországra vándorolt barátaiktól

ugyanis arról értesültek, hogy a kincstár milyen kedvezményeket nyújt a telepéseknek, hogy úgyszólván minden-
nel ellátja őket, amire szükségük van. Ha voltak is talán
az első időkben nehézségek, azok technikai okokból ered-
tek, az udvar azonban mindig a lehető legnagyobb mér-
tékben szemelött tartotta a telepések érdekeit. Innen,
hogy e telepek az első nehézségek legyőzése után csak-
hamar felvirágoznak, a telepések szorgalmukkal és ki-
tartó munkájukkal megalapozzák jólétüket és boldogulá-
sukat. A telepések vállalták az első idők nehézségeit ab-
ban a reményben, hogy a küzdelmes napokat boldog évek
fogják követni és e reményükben nem is csalódtak.

A bánáti franciák csakhamar elnémetesedtek, úgy-
hogy ma már csak a nevük mutatja francia eredetüket,
franciául azonban már nem beszélnek. Legtovább őrizték
még faji sajátágaikat és anyanyelvüket Szent-Hubert,
Charleville és Seultour községekben, ahol sokáig többség-
ben voltak. Itt még a múlt század 30-as éveiben az isten-
tiszteletok alatt francia énekeket is énekeltek, az evan-
géliumot német és francia nyelven olvasták és a szentbe-
szédeket fölváltva hallották, németül és franciául. De alig
100 év leforgása alatt kiveszett a francia szó e községek-
ben is. Ugyanaz történt a XVIII. századi bánáti franciák-
kal, mint a középkori erdélyi vallonokkal, beolvadtak a
németiségbe.

A felszabadított Bánáton és Bácskán kívül az or-
szág egyéb helyein is telepedtek le franciák a XVIII.
században, bár kisebb számban, így Tolna megyében (Du-
nakömlöd), Budán, sőt Nyitra megyében is.

A bánáti franciák letelepedése a legtöbb esetben nem
volt végleges. Sokszor változtatták helyüket és költöztek
egyik helyről a másikra. Sokan a közeli városokba köl-
töztek, úgyhogy Szegeden pl. számos leszármazottja
él a bánáti franciáknak. De aztán elkerültek a franciák
az országnak távolabbi vidékeire is, úgyhogy az ország-
nak csaknem minden részében találhatunk franciákat.
Vannak közöttük köztisztviselők, magánhivatalnokok, ipa-
rosok, kereskedők stb.

A Magyarországon letelepedett franciák között so-
kan előkelő helyet foglaltak el a társadalomban, többen

vezető állásokba kerültek, sőt a legmagasabb méltóságig is emelkedtek. (Bonnaz Sándor csanádi püspök; Cherrier Miklós tanker. kir. főigazgató, királyi tanácsos, Trefort Ágoston miniszter). Íróink, művészeink között is találunk franciákat (Degré Alajos regényíró, Prielle Kornélia színművésznő).

*

Sok kérdés vár még megoldásra, így főleg tisztázandó volna a bevándorlók származási helye és pontos száma. Ehhez pedig helyszíni kutatások szükségesek részben Lotharingiában, részben pedig a bánáti francia községekben. E községek azonban jelenleg Jugoszláviában és Romániában fekszenek, ami megnehezíti a kutatás munkáját.*

(Szeged.)

Németh István.

* E cikk csupán mutatvány a szerzőnek sajtó alatt levő nagyobb dolgozatából. Szerk.